

*Del manuscrit a la paraula digital.
Estudis de llengua i literatura catalanes /
From Manuscript to Digital Word:
Studies of Catalan Language and Literature*

Ed. John Benjamins
Series IVITRA Research in Linguistics and Literature
A cura de Manuel Pérez Saldanya i Rafael Roca

RESUMS

La traducció castellana quatrecentista del *Llibre de paraules e dits de savis e filòsofs* de Jafudà Bonsenyor

Maria Conca & Josep Guia
Universitat de València

Resum

En aquest treball, contrastem els vuit manuscrits catalans que han transmès l'obra original de Jafudà Bonsenyor amb la seva traducció castellana del segle XV, a fi d'esbrinar el model que s'ha utilitzat per a la traducció. Estudiem i comparem el text traduït atenent elements paratextuals i textuals, des d'un enfocament lingüístic i paremiològic, per determinar la seva qualitat i per valorar la competència lingüística del traductor. També ens ocupem del fet que la crítica espanyola s'ha mostrat reticent, durant molt de temps, a reconèixer que el text castellà prové d'un text català, així com les altres obres en prosa que l'acompanyen al mateix còdex.

Italians contra catalans? Rerefons dantesc i circumstàncies històriques d'un episodi de *Curial e Güelfa*

Abel Soler
Universitat de València

Resum

L'episodi del torneig de Montferrat de *Curial e Güelfa*, on Curial el llombard i tres catalans s'enfronten al napolità Boca de Far i tres italians, confuta el tòpic proverbial –reforçat per Dante en la *Comèdia*– de *l'avara povertà* de Catalunya, amb la moralitat “honor sens treball, bonament no 's pot haver.” En aquest escenari, de catalans “pobres” contraposats al “gran senyor” napolità, l'escriptor evoca els noms de *condottieri* italians que s'oposaven a l'eix de poder Aragó-Visconti pel 1446, en vespres que la Corona d'Aragó optara a esdevenir “senyora de Milà”. Aquestes i altres coordenades historicoculturals fan pensar en una

novel·la cavalleresca concebuda, d'acord amb la tesi tradicional, a la cort napolitana d'Alfons el Magnànim.

La llengua catalana en la documentació administrativa de Fraga a la baixa edat mitjana i moderna: de la pervivència a la substitució

Hèctor Moret & Hugo Sorolla
Institut d'Estudis del Baix Cinca

Resum

Aquest treball constata que durant la baixa edat mitjana el català es va emprar habitualment en la documentació administrativa originada a la vila de Fraga. A partir del segle XV començà la substitució, que no fou sobtada, d'aquesta llengua en l'escriptura. El desencadenant va ser la incorporació de Fraga al regne d'Aragó en el segle XV i l'arribada de procuradors d'origen aragonès. Coincidint amb aquests fets, els textos adreçats a la Cancelleria canvien de llengua. La documentació municipal és en català fins a mitjan segle XVI, i la lligada a l'Església ho és fins a finals del XVI. Així, Fraga va instaurar abans que la resta de la catalanofonia la substitució selectiva de la llengua en els usos institucionals.

L'univers literari femení de l'edat moderna a l'àmbit català: textos i llengües de l'esfera monàstica

Verònica Zaragoza Gómez
Universitat Oberta de Catalunya

Resum

En aquest article es pretén reflexionar al voltant d'un aspecte interessant per a la història literària catalana completament desatès per la crítica: les diferents tries lingüístiques de les escriptores del domini lingüístic català en l'època moderna que són, bàsicament, el castellà i el català. L'objectiu del treball és aportar dades provisionals i incitar a la reflexió sobre els possibles factors que pogueren determinar la llengua de les religioses, conforme a la funcionalitat i l'especificitat d'uns textos que, segons el context de producció conventual, majoritàriament no havien d'assolir la impremta.

Llengua i dialecte al teatre català (segles XVI-XIX)

Albert Rossich
Universitat de Girona

Resum

L'estudi de les obres literàries que fan servir, en un mateix text, més d'una llengua obre un punt de vista nou a tot un seguit de problemes i procediments estilístics que altrament podrien passar desapercebuts. Aquest article se centra en un aspecte generalment inadvertit, tot i que és força present en les obres dramàtiques en català de l'edat moderna, que és l'ús que es fa d'una variant dialectal per caracteritzar el personatge del graciós, tan típic de la comèdia barroca, i que contrasta amb l'ús no marcat de la resta de personatges.

“Aquells que hic parteixen e en van en altres parts no moren d'aquest mal”. La decadència del clíctic adverbial *hic* durant els segles XV i XVI

Josep E. Ribera
Universitat de València

Resum

El català antic manifestava l'oposició entre referència fòrica i dítica a través dels clítics locatius o al·latius *hi* i *hic*. L'ús fòric de *hi* s'oposava a l'ús dític de *hic*, que competia també amb els demostratius tòncics *ací* i *aquí*. A més, *hic* havia adoptat el valor dític ablatiu de l'adverbi llatí *hinc*; confluïa, doncs, semànticament i funcionalment amb el pronom *en*. A partir de l'anàlisi de les freqüències que proporciona el *Corpus Informatitzat de Català Antic*, aquest treball delimita els factors de la desaparició de *hic* durant els segles XV i XVI. Els resultats demostren que les tensions funcionals i pragmàtiques dins del paradigma dels adverbis demostratius del català antic van ser les causes de la desaparició de *hic*.

Els textos popularistes valencians dels segles XVIII i XIX i la lexicografia catalana

Joaquim Martí Mestre
Universitat de València. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

Resum

Continuant amb el nostre interès per l'estudi lingüístic de la literatura popularista, al qual hem dedicat altres treballs, en aquest article ens centrem en les dades lexicogràfiques procedents d'aquestes fonts que proporcionen noves aportacions respecte als diccionaris històrics i etimològics catalans. Aquestes fonts literàries permeten ampliar l'àrea geogràfica dels mots, com ho veiem en els verbs *bellugar*, *abrusar*, *agiponar* i *bavar*, de les variants formals, cas de *so* “son”, i de les locucions (*caure de son ase*, *de franc*). D'altra banda, permeten conèixer millor el procés de creació i de canvi lèxic en relació amb l'entorn cultural i antropològic (*aguaitacossos*, *albat*, *fer cantalets*). I, per últim, les fonts literàries popularistes

resulten útils per a conèixer millor les etapes dels processos d'interferència lèxica (*avi/abuelo, agüelo; bec/pico*).

Espais per a l'èpica: de Lepant a la guerra de Successió

Eulàlia Miralles

Universitat de València (IIFV)

Resum

La literatura ha guardat sempre un espai per a l'èpica, vista des d'antic com un instrument de propaganda de les gestes nacionals. Al Principat de Catalunya durant l'edat moderna, la batalla de Lepant i les guerres dels Segadors i de Successió van generar una literatura heroica, patriòtica i cristiana, en què el discurs parteix en bona part d'una concepció de la guerra (i la victòria) com a fonament de la força de la nació i del cristianisme com a pern de la societat civilitzada. Siguin epopeies, epil·lis, panegírics o poesia narrativa, aquests escrits devien ser sentits com a èpica pels contemporanis.

La ironia tropical de Josep Carner

Jordi Malé

Universitat de Lleida

Resum

L'objectiu d'aquest text és estudiar els articles escrits per Josep Carner des de Costa Rica durant el període en què va ser cònsol a San José, entre octubre de 1924 i novembre de 1926, que van ser publicats a *La Ven de Catalunya* entre desembre de 1924 i desembre de 1926. S'hi analitzarà principalment l'ús de la ironia, a través de la qual Carner va expressar el seu judici crític sobre les terres i els costums tropicals, molt allunyats dels d'Europa.

Algunes observacions sobre la ironia espriuana

Patrizio Rigobon
Università Ca'Foscari, Venezia

Resum

L'article estudia la ironia espriuana en algunes de les seves obres publicades durant la Segona República i la Guerra Civil (*Miratge a Citera, Aspectes*). Per tal d'entendre'n millor el desenvolupament, s'han considerat també obres publicades durant les etapes posteriors (*Primera història d'Esther* i el conte *Tres sorores*) així com la relació entre ironia, humor i sarcasme. Segons el filòsof Ferrater Mora, la ironia és una actitud típica de les èpoques de crisi que amb dificultats arriba a ser humor en el cas d'Espriu. L'article s'ocupa també de la autoironia espriuana que està estrictament connectada amb l'actitud ètica de l'autor.

Les dues ironies de Dalí en el marc de l'avantguarda catalana

Vicent Santamaria de Mingo
(ACCA)

Resum

En el marc de l'avantguarda catalana de la segona meitat dels anys vint del segle passat, Dalí fa servir dues accepcions molt diferents de la paraula ironia. La primera, molt estreta i particular, és la que deriva del músic, escriptor i pintor italià Alberto Savinio i la segona és la que es correspon amb una de les característiques d'allò que Ortega y Gasset va anomenar la «deshumanització de l'art». La primera d'aquestes accepcions està associada a la cultura clàssica i troba la seva justificació en una enigmàtica frase d'Heràclit que Dalí mai es cansarà de repetir, mentre que la segona està vinculada a la modernitat i queda identificada amb les figures de Buster Keaton i Erik Satie. Aquestes dues accepcions de la ironia reflecteixen la bipolaritat que caracteritza l'avantguardisme català, sempre vacil·lant entre la tradició i la novetat, entre la santa continuïtat i la santa innovació.

La ironia com a estratègia de subversió: paratextos en Caterina Albert i Mercè Rodoreda

M. Àngels Francés Díez
Universitat d'Alacant

Resum

Aquest article té l'objectiu de constatar el paper subversiu de la ironia en la reflexió que Caterina Albert / Víctor Català i Mercè Rodoreda efectuen sobre la seua condició d'escriptores i les expectatives que aquesta genera en la recepció crítica de les seues obres. Així, examinarem diversos textos que podríem encabir dins de la literatura del jo (bàsicament, entrevistes i articles de premsa) datats del primer terç del segle XX o que reflexionen sobre aquells anys, i ens centrarem, sobretot, en tres paratextos que

precedeixen a les seues primeres obres: concretament, el «Prec» a *Drames rurals* (1902) i el «Pòrtic» a *Caires vius* (1907), de Víctor Català, i la «Endreça» a *Sóc una dona honrada?* (1932), de Mercè Rodoreda.

Un viatge a l'alteritat: *Hores angleses*, de Ferran Soldevila

Anna Esteve
Universitat d'Alacant

Resum

En aquest article oferim una aproximació al dietari de Ferran Soldevila *Hores angleses* amb els instruments que ens aporten els estudis autobiogràfics. Des d'aquesta perspectiva crítica volem subratllar el seu valor dins la literatura autobiogràfica catalana del segle XX i plantejar una hipòtesi de lectura segons la qual la tria del gènere resulta decisiva per a interpretar el propòsit literari de l'historiador. El viatge permet el descobriment de l'alteritat com a via per a arribar a conèixer la pròpia identitat. Així doncs, ens centrarem en l'estratègia que fa servir l'autor per proposar un diàleg entre la societat anglesa, en què s'emmiralla seguint els postulats de l'època, i la catalana.

Sobre fractures traumàtiques i ideològiques: la guerra en “El carro dels morts” de Joan Santamaria

Antoni Mestre Brotons
Universitat d'Alacant

Resum

La intenció d'aquest capítol és explorar la funció del trauma en els usos de la memòria històrica i el passat, concretament en el conte titulat “El carro dels morts”, de Joan Santamaria. A partir del concepte del trauma com a fractura, analitza les seqüeles personals que la guerra té en el protagonista del conte –fractura interna o personal–, a més de la ruptura que es produeix entre el personatge i la societat –fractura social i cultural. D'altra banda, des d'un punt de vista col·lectiu, el trauma també genera una discontinuïtat en la història de la comunitat –fractura històrica. Tanmateix, el concepte de fractura traumàtica resulta ambivalent, ja que en discursos dissidents com el de Santamaria, el trauma de la guerra no constitueix un punt de cohesió nacional al voltant del dolor compartit, sinó que representa al contrari una esquerda en el discurs patriòtic –fractura política– que desacredita l'ús de la violència.

Teatre i bilingüisme a la Barcelona de postguerra

Enric Gallén

Universitat Pompeu Fabra

Resum

La implantació del franquisme va produir grans canvis en el funcionament general de la cultura catalana i, concretament, en el teatre. En el primer franquisme, alguns autors desapareguts (i altres de supervivents) van ser representats en llengua espanyola fins a 1946, quan els dramaturgs desapareguts i vius es van tornar a escenificar en català. Paral·lelament, en la dècada de 1950 va aparèixer un grup d'autors nascuts bàsicament en els anys vint, que inicialment escrivien exclusivament en espanyol. A partir dels anys seixanta, l'ús literari de la llengua catalana va ser assumit com a exclusiu per alguns d'aquests dramaturgs que van esdevenir escriptors exclusius en llengua catalana. La present aportació pretén descriure el tema, tot establint-ne la història, la nòmina i la característica dels autors implicats.

***Incerta glòria* de Joan Sales: viatge entre les edicions i les traduccions**

Patrizio Rigobon

Università Ca'Foscari, Venezia

Resum

La història textual d'*Incerta glòria* de Joan Sales és força complicada com, d'altra banda, bona part dels textos publicats a Espanya durant la dictadura franquista. A més a més, com la novel·la tracta de la Guerra Civil Espanyola des del punt de vista dels vençuts, fou llegida curosament pels censors i fou censurada. Les edicions de la novel·la després de la primera (1956) van ser contínuament canviades i eixemplades per l'autor que, a la vegada, n'era també l'editor. Quan l'autor va morir (1983), la seva dona es va fer càrrec de les edicions posteriors. Així que seria útil i necessari que una propera edició es pogués fer des d'un punt de vista estrictament filològic.

Lingüística i diccionaris. Un dels reptes de la lexicografia actual

Joaquim Rafel i Fontanals

Institut d'Estudis Catalans

Resum

En aquest treball s'analitzen les relacions entre la teoria lingüística i la pràctica lexicogràfica. La major part dels diccionaris tradicionals se solen caracteritzar per una manca de fonaments teòrics i pel fet de no tenir en compte els avenços que s'han produït en la descripció de les unitats lèxiques. Tot amb tot, al llarg del segle XX han tingut lloc alguns intents d'incorporar en els diccionaris criteris de base lingüística, d'una manera més o menys sistemàtica, especialment pel que fa a la combinatòria lèxica, a les estructures sintàctiques i a les restriccions de selecció, cosa que ha estat facilitada pel recurs als grans

corpus textuais de referència. En el cas del català s'il·lustra aquest fet amb el *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* i amb una nova versió del *Diccionari manual de la llengua catalana*, que és en curs de redacció.

Les llegendes sobre la Passió de Jesús a la tradició catalana

Caterina Valriu Llinàs

Universitat de les Illes Balears / Grup d'Estudis Etnopoètics (GEE-IEC) / Grup de Recerca en Etnopoètica de les Illes Balears (GREIB)

Resum

En aquest estudi revisem cent llegendes sobre la passió i mort de Jesús de la tradició catalana i n'analitzem les fonts i la contextualització, la seva vinculació amb el Nou Testament, els motius, els arguments i els personatges que les conformen, les escenes evangèliques que s'hi tracten, la presència de la naturalesa com a personatge, l'estructura i la funcionalitat que presenten i l'especificitat de les que usen formes mimològiques. Les conclusions ens duen a constatar llur abundància i varietat, l'estreta vinculació al món femení i la seva uniformitat estructural, així com l'alt grau de rendibilitat funcional que presenten per explicar característiques determinades de l'entorn natural i per a transmetre pautes de conducta a través d'una formulació literària atractiva que presenta una gran capacitat de perviure en la tradició.

Els quaderns de camp d'Antoni M. Alcover en l'era digital

Maria-Pilar Perea

Universitat de Barcelona

Resum

Aquest article té l'objectiu de descriure el procés de cartografia a Internet de la base de dades resultant de la informatització dels 65 quaderns que Alcover va recopilar durant els nombrosos viatges que va dur a terme. Aquests quaderns contenen una quantitat considerable d'informació dialectal de característiques diferents. S'han classificat un total de 74.000 registres en les categories següents: 5.351 corresponent a fonètica; 9.967, a la morfologia; 3.435, a la sintaxi; 59.150, al lèxic; i 1.676 al folklore. Actualment, la base de dades s'allotja a la pàgina web de l'Institut d'Estudis Catalans (Portal d'Antoni M. Alcover = <http://alcover.iec.cat/>) així com els diferents mapes que se n'han derivat. En aquest treball es descriurà el procés de creació de diversos tipus de mapes i s'explicaran les conseqüències de la selecció i l'adaptació dels materials lingüístics a partir de la base de dades. També es mostrarà com llocs i zones geogràfiques específiques es poden combinar per aconseguir una representació visual més acurada. La cartografia de les dades dels quaderns de camp ofereix una nova visualització dels materials lingüístics i en facilita l'explotació i interpretació tant des d'un punt de vista sincrònic –que mostra les dades dialectals d'un període determinat– com diacrònic –a través de la comparació amb dades actuals.

La paraula digital i els usos lingüístics escrits

Neus Nogué Serrano
Universitat de Barcelona

Resum

Aquest text té l'objectiu de reflexionar sobre la concepció que tenen dels usos lingüístics escrits els usuaris del que encara anomenem *noves tecnologies*, tant en l'àmbit privat com en el públic, i dins d'aquest últim, tant des d'una perspectiva general com des del punt de vista dels professionals de la llengua (revisió de textos, traducció i edició de textos periodístics, bàsicament). La tecnologia fa molt més fàcil que mai la comunicació escrita immediata (pública i privada), la revisió dels textos i l'autoedició. També ha provocat, en contrapartida, l'aparició –i a vegades l'assumpció com a “normals”– d'errors no desitjats en contextos comunicatius formals. I en el rerefons de tot plegat, una pregunta que només el temps i l'evolució dels avenços tecnològics mateixos permetran, potser, respondre: ¿com s'hauran d'adaptar les normes que regulen l'escrit a les noves condicions de producció i recepció en què s'insereixen els usos de la paraula digital?

Neologia verbal i tendències del canvi lingüístic

Mercè Lorente Casafont
Institut de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra

Resum

Tot i que la creació de nous verbs és reduïda al costat de la de substantius i adjectius, la neologia verbal documentada per l'Observatori de Neologia de la Universitat Pompeu Fabra ens permet detectar tendències en els processos de formació, ja que els nous verbs segueixen només alguns dels processos morfològics disponibles, i reconsiderar la noció mateixa de neologicitat, per tal com els parlants poden concebre més o menys neològics aquests verbs d'acord amb la predictibilitat gramatical. En la revisió de les dades sobre neologia verbal de l'Observatori de Neologia, comprovem la productivitat de certs processos de formació, distingim la neologia verbal predictable d'altres casos d'innovació lèxica i correlacionem les tendències neològiques principals amb principis del canvi lingüístic.

Usos lingüístics en famílies italcatalanes i francocatalanes. Famílies mixtes de Catalunya davant del català

Francesc Bernat i Baltrons & Rosa Maria Torrens Guerrini
Universitat de Barcelona

Resum

El nostre objectiu és presentar les dades d'un estudi en curs, fet a partir d'entrevistes semidirigides, en el qual s'analitzen i comparen els usos lingüístics declarats d'un conjunt de famílies italcatalanes i francocatalanes amb fills en edat escolar de Catalunya. L'estudi s'emmarca dins els projectes EVOTRANLING i GLOBINMED de la Universitat de Barcelona, centrats en l'estudi qualitatiu de diferents tipus de parelles lingüísticament mixtes. Descrivim els usos lingüístics dins la parella, de pares a fills, entre germans i els globals entre tots els membres familiars, així com els diferents factors que influeixen en un major o menor ús del català, i el manteniment i transmissió de les llengües dels pares als fills.

El dir i el fer lingüístic dels tortosins: entre la voluntat i la confusió

Aurélie Saffroy

ESPE de Lorraine France

Resum

En un context de bilingüisme, és interessant estudiar des d'un punt de vista sociolingüístic la comarca del Baix Ebre per caracteritzar els hàbits lingüístics dels habitants d'aquesta zona que han provocat la creació d'una identitat pròpia. En efecte, per la seva ubicació geogràfica, en aquesta zona es combina l'ús del castellà i del català, a l'hora que també hi ha un fort contacte amb les varietats valencianes, cosa que explica moltes de les característiques de la varietat lingüística tortosina i l'interès que suscita. La relació que s'estableix en aquesta zona entre llengua, els altres i el procés identitari és molt particular i de vegades origina un cert grau de confusió lingüística i de comportament que presenta un gran interès sociolingüístic. L'interès del nostre estudi es troba en l'observació dels contextos en què s'utilitzen les llengües catalana i espanyola, mirant al mateix temps quina idea tenen els interlocutors de la seva utilització. Així l'objectiu serà confrontar el dir i el fer dels interlocutors del Baix Ebre quant a la utilització de les llengües per destacar les ideologies lingüístiques més rellevants.

La reversibilitat lingüística: un estudi de cas a la Valldigna

Àngela Lahosa Enguix
Universitat de València

Resum

Proposem l'anàlisi de la transmissió lingüística de fills a pares de 10 famílies nouvingudes a Tavernes de la Valldigna (València), duta a terme a partir d'una anàlisi qualitativa que, si bé no aporta dades estadístiques, dona compte de la realitat sociolingüística. Al País Valencià, a la Valldigna, la transmissió intergeneracional és clau per al manteniment del valencià: malgrat la castellanització, l'ús del valencià augmenta (Montoya & Fabà 2012). La diferència, en aquest cas, rau en la transferència: de fills a pares. S'anomena "reversibilitat lingüística" (Fishman 2001), i es propicia per les particularitats sociolingüístiques. Aquest fenomen també ocorre en l'irlandès, ja que els pares aprenen la llengua per parlar-la amb els fills (Harris 2006).

Els "altres catalans" a *Carrer Bolívia* de Maria Barbal. Ús de la llengua en la construcció de personatges

Montse Gatell Pérez
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Carrer Bolívia de Maria Barbal literaturitza un dels fenòmens més importants del segle XX en relació a la identitat catalana: les onades migratòries des de diferents punts de l'estat Espanyol que, a banda d'altres impactes, incideixen sobre la idiosincràsia de la llengua que els nouvinguts assimilen o rebutgen en funció del seu encaix en la societat d'acollida. L'estudi analitza de quina manera l'ús de la llengua és fonamental en la caracterització dels personatges com a instrument per a l'articulació de la tensió entre els espais, els models socials i de llengua i els personatges. S'analitza l'ús de la llengua en la construcció dels personatges i com la consciència metalingüística incideix en la seva creació psicològica.